

Әр халықтың болашаққа бет алған тарихи даму жолында күрескен жандардың бірі ретінде дала балаларын сол бағытқа жетелеген жарық жұлдыздай болып бағыт-бағдар сілтеген ірі тұлға қараңғы халықтың ішінен еуропалық мәдениеттің жарық сәулесін таратқан жан ол – Ыбырай Алтынсарин.

Тұмсықтыңың тамағы,
Шоқуменен табылар.
Өнер-білім бәрі де

Оқуменен табылар – деп қандай керемет айтып кеткен Ыбырай атамыз көшпелі елдің санасына да, даласына да сәулесін шашып, дархан даланың жер бесігінде тербеліп жатқан ұлт ұрпағын жер қоңырауша оятып, білім шамшырағымен жылытқан, қанатын кеңге серметкен, саналарын оятқан әрі жаңалықтың жаршысы бола білген теңдессіз тұлғаның бірі Ыбырай Алтынсарин «Оқусыз білім жоқ, білімсіз күнің жоқ» екенін дәлелдеді.

Әлемдік жаһандану кезеңінде алпауыт елдерге жұтылып, жойылмаудың бірден-бір жолы – ұлттық салт-дәстүрлерімізді бойына жинаған, білімді де білікті жастарды тәрбиелеу. Мемлекеттің қуаттылығы – адамдардың санында ғана емес, сапасында. Бұл жердегі сапа – олардың білімі, біліктілігі, жаңа технологияларды ойлап таба білетін қабілеті мен шеберлігі.

Заңғар жазушы Мұхтар Әуезовтің сөзімен айтар болсақ, «Халықпен халықты, адам мен адамды теңестіретін білім». Ендеше елдігімізді ерте қамдаймыз десек, «бір жылын ойлаған күріш егер, он жылын ойлаған ағаш егер, ал жүз жылын ойлаған бала тәрбиелейді», деп айтылғандай, құрсақтан берілген тәрбиенің орны бөлек екені даусыз. Сонда осы тәрбиемен қатар бармақтай болса да берілген білімнің қоғам үшін өлшеусіз қазына болып оралатыны да сөзсіз. Дала жастарының бойына білім бұлағымен сусындатып, өзге елдердің және мәдениетті елдердің қатарына қосудағы өзіндік білімін сарқа жұмсады.

Ыбырай шығармаларындағы мәселелер – күні бүгінге дейін өзекті. Шығармалары қарапайым баяндала отырып, салмақты ой тастайтын әсерлі туындылар. Сол шығармалардың түйінді ойларын талдау арқылы жас жеткіншектің өзіндік сыни көзқарасын дамытуға, ой пікірін ашық айтуға, қоғамдық орта туралы пікірін дәлелдей білуге пайдасы зор деп ойлаймын. Ол адамның ойлануға, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға таптырмас нәрсе. Ағартушының нақыл сөздері ғана емес, оның шығармашылығы да құндылықтарға толы. Шығармашылығының мәні терең. Әңгімелері, өлеңдері, нақыл сөздері арасында маржан тастар жатқандай. Ыбырай қаламынан туындаған шағын әңгімелерді дайын жағдаят есебінде өзін-өзі тану пәні сабақтарында адам бойындағы адамгершілік құндылықтарын дамытуды көздейтіндей етіп қолданбасқа. Ауыр заманда білім алып, кең даланың ұрпағына арнап мектеп ашып, білім ұранын көтерген Ыбырай құндылықтары бағасы жоқ мұра.

Ы.Алтынсариннің қазақ халқының мәдениетіне, оның өркениет жолымен алға басып, тәуелсіз ел болуы жолында атқарған тарихи қызметі орасан зор. Ол қазақ халқының болашағын орыс мәдениетімен ұштастырып, әдебиетті әлеуметтік өмірдің құралы ете білген жан. Ыбырай атамыз өлсе де оның келешек ұрпақ үшін жасаған еңбектері ешқашан да өлмейді.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын мұрат-міндеттердің ең бастысы өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі – келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени-ғылыми өресі кең әрі озық адамзат етіп тәрбиелеу біздің де қоғам алдындағы борышымыз.

Әдебиеттер тізімі

1. «Ыбырай Алтынсарин тағлымы» / Алматы, 1991 ж.
2. Ы.Алтынсарин «Екі томдық шығармалар жинағы» / Алматы, 2003 ж.

ӘОЖ 1174

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ

Түлекова А. М. – тарих магистрі, Талдықорған қаласы, «Zhansugurov college»-нің тарих пәнінің оқытушысы.

Мақала қазақ халқының Ұлы ұстазы Ыбырай Алтынсарының туғанына 180 жыл толуына арналған. Біздің сауатты және қатал кезеңімізде өскелең ұрпақты тәрбиелеуге және осы күрделі оқу-тәрбие процесінде Ыбырай Алтынсарының ағарту педагогикалық мұраларын қазіргі кездегі білім саласында қолдануға назар аударылады. Қазақстанда білім беру жүйесінің қалыптасуы, Ы.Алтынсариннің ағарту саласына қосқан үлесі туралы.

Кілт сөздер: ағартушы, инспектор, Қырғыз (Қазақ) Хрестоматиясы, мектеп, Торғай, Ырғыз.

Қазақ халқы фольклорға бай, онда халық педагогикасы мен көшпелілердің халықтық психологиясының барлық реңктері шоғырланған. Бұл топырақта қазақ даласының ұлы баласы Ы. Алтынсарин дүниеге келген. Ол Қазақстан тарихына көрнекті ағартушы, педагог, ақын, қоғам қайраткері ретінде енді.

Ыбырай Алтынсарин қазақтың ағартушылық тарихында және ұлттық мектебінің қалыптасуында ұшан терең із қалдырған мәңгілік өшпес мұра.

Білімін өзі жүйелі жетілдірудің нәтижесінде ол өз заманының аса білімді азаматы болды. Орыс педагогика ғылымының тарихы мен өз тұсындағы жағдайын терең зерттеп білу, оны қазақ халқының аса көрнекті ағартушысы етіп қалыптастырды. Ы. Алтынсарин орыс-қазақ мектептерінің оқушыларына арнап екі оқу құралын: «Қырғыз (қазақ) хрестоматиясы» мен «Қырғыздарға (қазақтарға) орыс тілін үйретуге алғашқы басшылық» жазып шықты.

Педагогикалық көзқарастар Ы. Алтынсарин білім берудің даму тарихында оң рөл атқарды, олар көп жағдайда өз маңызын жоғалтпайды. Олардың ілімдері тұтас және өзіндік педагогикалық жүйені білдіреді, онда көптеген педагогикалық мәселелер көрініс табады, оқытуда, тәжірибеде және бақылауда жалпы педагогикалық, дидактикалық және әдістемелік визуализацияның маңызды ұғымдары енгізілді. Оқу-педагогикалық қызметінде Ы. Алтынсарин жеке тұлғаның адамгершілік негіздерін тәрбиелеуге үлкен көңіл бөледі.

Ол исламнан бас тартпайды, ол исламды үйретуге қарсы емес, бірақ дін ғылым мен технологияға сәйкес келуі керек және жастарды адамгершілікке тәрбиелеуге үлес қосуы керек.

«... Мен олардың күш-жігерімен олардың (оқушылардың) адамгершілігіне әсер етуге тырысамын, сондағы, олар парақор болмас үшін. Маған күліңіз, мен кейде балаларға бос уақытта ресми түрде молда ретінде көрінемін және рухани тарихтан білетінімді айтамын, оған және басқа пайдалы, түсінікті әңгімелерді қосамын ... »[1]

Мұғалім мен тәрбиеші ретінде Ы. Алтынсарин мектептің маңыздылығы мен рөліне, сонымен қатар мұғалімнің оқу-тәрбие процестерінің мақсаттарын жүзеге асырудағы әлеуметтік-адамгершілік миссиясына үлкен көңіл бөлді. Ол «... мектептер – тәрбиенің негізгі бұлағы» [2] деп білді.

Ол қазақ балалары үшін зайырлы мектептер ашуды армандады. 1860 жылы облыстық басқарма оған Торғай қаласында қазақ балалары үшін бастауыш мектеп ашуды тапсырды. Өзі сол мектепте орыс тілінің мұғалімі етіп тағайындалды. Ағартушылық идеялары жігерлендірген ол ауыл-ауылды аралап, жергілікті халыққа білім алудың маңызы мен қажеттілігін түсіндіруге күш салды. Ондай мектептер ашу үшін қаржы-қаражат жинауды қолға алды. Ондай ақшаның алғашқы үлесін Ы. Алтынсариннің өзі қосты. Осыдан бастап оның ағартушылық және педагогикалық қызметі басталды.

Қазақ ағартушылары халықтық дәстүрлерге негізделген адамгершілік, дене және еңбек тәрбиесіне ерекше назар аударды. Зерттеушілер Қазақстанның халық ағарту тарихына қатысты көптеген мәселелерді зерттеді.

Ы. Алтынсариннің Тарихи-педагогикалық еңбектері Қазақстандағы халық ағарту мен мектеп ісінің даму тарихына және халық педагогикасы саласындағы қазақ халқының мәдениетінің дамуына байланысты мәселелерді әзірлеуге арналған. Соңғы кезде ұлттық педагогиканың мәселелері қазақ халқының салт-дәстүріне, әдет-ғұрпына, мәдениетіне, тілдік проблемаларына, адамгершілік -рухани құндылықтарына ғана қатысты емес, практикалық мәселелерді шешуде жиі ескерілетін болды.

Өткен мәдени-тарихи мұраны жаңғырту қазіргі заманның өзекті мәселесіне айналуда, оның құрамдас бөліктерінің бірі – жас ұрпақты тәрбиелеуде өзінің бай дәстүрі мен тәжірибесі бар халықтық педагогика [3].

Айта кету керек, жас ұрпақты патриотизм мен интернационализм рухында тәрбиелеу барысында мұғалімдер Қазақстанның тарихы, мәдениеті, тәрбиесі туралы материалдарды, адамгершілік сезімдерді қалыптастыруға, жеке құндылық бағдарын дамытуға көмектесетін материалдарды жеткілікті түрде пайдаланбайды. Бірақ жастарға біздің заманымыздың белсенділік принциптері мен өзекті мәселелері өткеннің прогрессивті, гуманистік идеяларынан терең тарихи тамыры бар екенін көрсету маңызды.

Бұл идеяларды таратуда 19 ғасырдағы қазақ ағартушылары, халық ағарту ісінің гуманистік принциптері мен мұраттарын қорғаған білім берудің дәйекті жақтаушылары маңызды рөл атқарды.

Бүгінгі таңда өзекті «проблемалардың» бірі педагогика – бұл тәрбиенің мақсатын қоюдағы сәйкессіздік. Білім берудің мақсаттары мен міндеттерін анықтаудың теориялық және практикалық маңызы зор, себебі бұл педагогикалық теорияның дамуына тікелей әсер етеді. Қазір көптеген теоретикалық ғалымдар, сонымен қатар практикалық мұғалімдер дүниетанымда педагогикалық процестің негізгі мақсаты жан-жақты дамыған, шығармашылық, белсенді, физикалық сау және жоғары адамгершілік қасиеті бар жеке тұлғаны тәрбиелеу мен қалыптастыру екеніне келіседі.

Көптеген мұғалімдер бұл дүниетаныммен келіседі, бірақ бәрі бірдей емес. Тұтас педагогикалық әрекетті басқару қоғам мен жеке адамның жалпы мақсаттары мен қажеттіліктеріне сүйену үшін үнемі талап етілетін оның мақсаттары мен міндеттерін жобалаудан басталады. Бұл педагогикалық қызметтің құрамдас бөлігі ретінде мақсаттың маңыздылығын тағы бір рет көрсетеді. Іс-әрекеттің

міндеттері оқу, тәрбиелік және дамытушылық сипаттағы тактикалық, стратегиялық және жедел тапсырмаларда нақтыланған.

Зайырлы білім, оның терең сенімі бойынша, кез келген байлықтан қымбат.

Алтынсарин ағартушылық қоғамдық өмірдің барлық аспектілерінің ілгерілеуінің негізі деп бір-жақты сенді. Дәл білім – ағартылған халықтарға өмірлік игіліктер жасауға, гүлденген қоғам құруға мүмкіндік береді, ал надандық пен білімнің болмауы адамды тағдыр алдында дәрменсіз етеді. Ал ғылым мен білімді меңгеруге талмай ұмтылатындар ғана өз өмірлеріне тыныш бола алады. Адамдарға осындай қарапайым және түсінікті сөздермен Ы. Алтынсарин олардың санасына білімнің қажеттілігі туралы идеяны жеткізуге тырысты, зайырлы мектептерде сабақ беру, өмірге пайдалы сабақтар беру және оқушылардың басын, мектепті қажетсіз схоластикалық ақымақтықпен ұру арқылы шынайы білім алу.

Халқы үшін жар құлағы жастыққа тимей, оқу-ағарту жолында аянбай еңбек еткен Ы.Алтынсариннің ғылыми және әдеби еңбектерінің бүгінгі жастарға берер ғибраты мол асыл мұра.

Надандық пен діни білім деп аталатын болсақ, олар тоқырау, ортағасырлық артта қалушылық және тіпті артта қалған қозғалыстан басқа ештеңе бере алмайды.

Алтынсарин мұғалім мамандығы ең керемет, бірақ сонымен бірге ең қиын мамандықтардың бірі екенін дәлелдеді.

Нағыз мұғалім – мұғалім мен тәрбиеші. Мектеп ісінің мұғалімі Ы. Алтынсарин жетекші рөлді жүктеді: «Жалпы білім беретін мектептер үшін мұғалімдер – бәрі; Ең жақсы педагогикалық нұсқаулықтар да, ең пайдалы мемлекеттік тапсырыстар да, мұқият инспекторлық қадағалау да олармен салыстыра алмайды ... » [4]. Педагогикалық процесс қайшылықпен, динамизммен, секіріспен және шектермен сипатталады, сондықтан бәрі бірдей бола алмайды. мұғалім сөздің толық мағынасында.

Мұғалім – бұл сіздің жолыңыз екенін ішкі білуге шақыру.

Біз келешекте қуатты мемлекет, зиялы қоғам құрамыз десек, дәл бүгін бесікте жатқан бөбектерді, балабақшада жүрген балдырғандарды, мектеп шәкірттерін тектілікке, инабаттылыққа, имандылыққа тәрбиелеуді қазіргі уақыттың міндеті, талабы деп қарауымыз керек. Осы талап пен міндеттерді орындалудағы ең бір пәрменді құрал – оқу, тәлім – тәрбие жұмыстарында халықтық құндылықтардың алтын мұрасын пайдалану. Қазіргі таңда білімнің басты мақсаты – бәсекеге қабілетті, кәсіби құзыреттілігі жоғары, жаңаша ойлайтын шығармашылықты мамандар даярлау және жасампаз іс әрекетті қалыптастыру. Олай болса, тарих көшінде өзіндік орны бар айрықша зиялы қауым өкілдерінің ұрпақ тәрбиесі туралы мәселелер ауқымындағы ой пікірлерін зерделеу, сипаттау, таразылау, жинақтау, оларды қоғамдық іс – тәжірибе шеңберіне енгізу.

Бүгінгі таңда көптеген теоретикалық ғалымдар, сонымен қатар практикалық мұғалімдер педагогикалық процестің басты мақсаты жан-жақты дамыған, шығармашыл, белсенді, физикалық денсаулығы жоғары және адамгершілігі жоғары жеке тұлғаны тәрбиелеу мен қалыптастыру деп келіседі. Көптеген мұғалімдер бұл пікірмен келіседі.

Әдебиеттер тізімі

1. **Б. А. Жарықбаева, С. Қалиев** «Педагогикалық ойдың антологиясы» – Алматы Рауан 1995 ж. Газет «Не? Қайда? Қашан?» Наурызға арналған №15.
2. **Жұмағұлов Қ. Т.** «Алтынсарин және қазақ халқының мәдениетінің дамуы». Алматы: Қазақстан, 1984.
3. **Ильминский Н.,** Ы.Алтынсарының естеліктері, Қаз., 1891, с. 247.
4. **Г. Сәтбаева, М. Әділбаев** Қазақ әдебиеті 10-11 б.

ӨОЖ 37.01

Ы.АЛТЫНСАРИН – ҚАЗАҚ БІЛІМІНІҢ ШАМШЫРАҒЫ (Ы.Алтынсариннің қазіргі білім берудегі педагогикалық идеяларының сабақтастығы)

Тулекова Г. А. – *Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Владимир Савва атындағы №9 жалпы орта білім беретін мектеп-лицейі, Жамбыл облысы, Меркі ауданы Сарымолдаев ауылы.*

Бұл мақалада Ы.Алтынсариннің педагогикалық идеяларының қазіргі білім беру жүйесіндегі идеялармен сабақтастығы мәселесі қозғалған. Мақалада еңбек пен тәрбие және білімді сабақтастыра білген ұлы педагогтің педагогикалық әдістемесін қазіргі білім беру ісінде жаңғыртып қолдану идеясы жан-жақты көтерілген.

Кілт сөздер: педагогикалық идея, жаңа формация мұғалімі, қазіргі білім беру ісі, балаларға, қазақ хрестоматиясы, тәрбие, тәжірибе, кәсіп, қазақ халқының, педагогикалық әдістеме.